

Agata OSTROWSKA-KNAPIK
Kraków

Początki czeskiej terminologii gimnastycznej

Terminologią autorzy *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* określają zbiór leksemów bądź związków frazeologicznych stworzonych arbitralnie, a mających na celu jednoznacznie i ściśle przy pomocy definicji określić dane pojęcie lub obiekt materialny (*Encyklopedia językoznawstwa...* 1995, s. 555). *Terminologia gimnastyczna* odnosi się zatem do zbioru pojęć opisujących ruch i związanego z nim wychowania fizycznego.

Najpłodniejszym okresem pod względem słowotwórczym w dziejach czeskiego języka literackiego było odrodzenie narodowe na przełomie XIX i XX wieku. Pod koniec XIX wieku rozwija się i ustala terminologia specjalistyczna (por. Havránek 1936, s. 110). Brakujące terminy dotwarzano za pomocą: derywacji, łączenia wyrazów w złożenia, tworzenia połączeń wyrazowych, wykorzystywania skrótów, neologizmów znaczeniowych, zapożyczania wyrazów z innych języków (por. Sochor 1955, s. 13). Na przykład w czasie odrodzenia narodowego w zakresie terminologii naukowej Josef Jungmann przejął z języka polskiego 167 jednostek leksykalnych (por. Orłóš 1999, s. 191). Wśród polskich zapożyczeń dominują „nazwy czynności pochodzenia odczasownikowego rodzaju męskiego z formantem zerowym. Wśród tych postwerbaliów przeważają derywaty od czasowników prefiksalnych” (Orłóš 1987, s. 293).

Jednak początki czeskiej terminologii gimnastycznej sięgają okresu wcześniejszego. W 1586 r. w regulaminie szkolnym w Czechach postanawiono, by młodzież „cvičila se v běhu, lezení, zápolení, šermování ap.” (por. Pechan 1908, s. 15).

Prekursorem ćwiczeń gimnastycznych w szkole jest uważany Jan Amos Komenský (1592–1670), który w 1650 r. został poproszony przez księcia Rakoczego o założenie wyższej szkoły w Sarospataku na Węgrzech. Myślą przewodnią Komenskiego było „mens sana in corpore sano”² i dlatego wprowadził do szkoły codzienne ćwiczenia: bieg, skok, zapasy, gry, spacer i wyznaczył dla nich miejsce *hřiště*. Był głęboko przekonany, że ruch jest niezbędny dla zdrowego rozwoju dzieci i dlatego uważał, że nie należy zakazywać, ale wspierać wszelkie zajęcia ruchowe, oczywiście pod kierunkiem pedagoga. Mimo iż po czteroletnim działaniu szkoła została zamknięta, postępowe myśli Jana Amosa Komenskiego nie zagięły. Nawiązywali do nich postępowi działacze drugiej połowy XIX wieku, zwłaszcza John Locke (por. Kössl, Štumbauer, Waic 2000, s. 38–40).

W 1774 r. ukazał się statut organizacyjny dla szkół Felbigera *Allgemeine Schulordnung* (dla części austriackiej), a w 1777 r. *Ratio educationis* (dla części węgierskiej), co pozwoliło na stopniowe wprowadzenie obowiązku uczęszczania do szkoły wszystkich dzieci w wieku 6 do 12 lat. Wzrosło zainteresowanie również wychowaniem fizycznym (por. Kössl, Štumbauer, Waic 2000, s. 106). Na ziemię czeskie przeniknęły myśli angielskiego filozofa i lekarza Johna Locke’a (1632–1704) i francuskiego filozofa i pedagoga Jeana Jacquesa Rousseau (1712–1778), którzy swoimi dziełami spowodowali powstanie specjalnej szkoły dla pedagogów – zwanych *philantropami* – odpowiedzialnych za wychowanie fizyczne młodzieży (por. Pechan 1908, s. 16). Ćwiczenia fizyczne rekomendował też Bernard Basedov w swojej *Praktische Philosophie für alle Stände* wydanej w 1758 r., a szesnaście lat później wprowadził on wychowanie fizyczne do programu szkolnego w swojej szkole w Dessawie zorganizowanej zgodnie z zasadami J. J. Rousseau.

Instytut Basedova zwany *philanthropinum* istniał do roku 1793, stając się wzorem dla podobnych, nowo powstających instytutów

¹ Juvenal *Satyry* 10, 356: „bogów prosimy tylko o zdrowy rozsądek w zdrowym ciele” (por. Kopaliński 1990).

w Marschlins w Szwajcarii (1775), w Heidesheim (1777), w Tritt pod Hamburgiem (1777) oraz w Schnepfenthale (1784).

Troskę o rozpowszechnianie się ćwiczeń i o rozszerzanie zakresu gimnastyki przejawiał też Bedřich Ludvík Jahn² (1778–1852), czeski emigrant, nauczyciel w Instytucie Plamana w Berlinie zorganizowanym według zasad J. Pestalozziego. Wspólnie ze swoim współpracownikiem i przyjacielem Arnoštem Eiselenem (1792–1846) stworzyli niemiecką terminologię gimnastyczną (A. Eiselen zasłużył się zwłaszcza w nazewnictwie szermierki) wydaną w 1816 r. w *Handbuch der deutschen Turnkunst*. Dopełnił ją Adolf Spiess (1810–1858) w *Lehre der Turnkunst* złożonej z czterech części: 1. *Freiübungen* 1840, 2. *Die Hangübungen für beide Geschlechter* 1842, 3. *Das Turner in den Stemmübungen* 1843, 4. *Das Turner in den Gemeinübungen* 1846. W roku 1861 r. zaś znany nauczyciel gimnastyki i filolog, dr K. Wassmannsdorff (1841–1906) ową terminologię dopracował i przyczynił się do jej ustalenia i jednolitego używania (por. Pechan 1908, s. 45).

W Czechach władza austriacka obawiała się wydania zezwolenia na zorganizowaną działalność stowarzyszeń gimnastycznych i jedynie tolerowała istnienie prywatnych, ewentualnie ziemskich instytutów, gdzie ćwiczone przede wszystkim według systemów Linga, Ling–Rothsteina i późniejszej, udoskonalonej metody Jahn–Eisen.

Pierwszy instytut ortopedyczny założył w Pradze w 1839 r. lekarz Johan J. Hirsch. Nie odniósłszy sukcesu, w 1842 r. przekazał go uczniowi Arnošta Eiselena, współtwórcy niemieckiego systemu wychowania fizycznego, Rudolfowi Stephanymu (1817–1855), który to jako pierwszy wprowadził niemiecki system w Pradze. W 1843 r. Stephany został mianowany pierwszym ziemskim nauczycielem gimnastyki i zobowiązany do dwuletniego, nieodpłatnego wyuczenia dwunastu

² Bedřich Ludvík Jahn (1778–1852) teoretyk gimnastyki, twórca systemu niem. w gimnastyce polegającego głównie na ćwiczeniach wykonywanych na specjalnych przyrządach (np. drażek, koń, trapez, poręcz); propagował gimnastykę dla celów wojskowych, jako środek podnoszący ciężyznę; także działacz polit. uważany za jednego z prekursorów nacjonalizmu niem.; główne dzieło (razem z A. Eiselenem) *Deutsche Turnkunst* (1816).

stypendystów, którzy po zakończonej edukacji otrzymywali tytuł *učitel tělocviku* (por. Kössl, Štumbauer, Waic, 2000, s. 107). W 1845 r., po śmierci swojego brata Alberta, Rudolf Stephany przejął jego obowiązki w Terezańskiej Akademii Rycerskiej (Tereziánská rytířská akademie) w Pradze i powołał Gustawa F. Stegmeyera, ucznia Eisele na i Lübeca na miejsce zmarłego brata.

W tym czasie instytut opuścił Adolf Hájek, zostając nauczycielem w gimnastycznym i ortopedycznym instytucie lekarza Seegene w Pradze, gdzie uczęszczali między innymi także Šafařík, Purkyně, Špott, Opolzer i Amerling. W 1847 r. jego starania o zorganizowanie czesko-niemieckiego Akademickiego Stowarzyszenia Gimnastycznego (Akademický tělocvičný spolek) zostały uwieńczone sukcesem. Na potrzeby owego towarzystwa, jako pierwszy, Hájek podjął próbę stworzenia czeskiej terminologii gimnastycznej, za podstawę której posłużyły mu *Slovník česko-německý* Josefa Jungmanna, wydany w latach 1835–1839, w którym wyszukiwał odpowiednie słownictwo, jak również rady Josefa Jirečka, czynnego członka stowarzyszenia, które w 1848 r. zakończyło działalność.

W tym samym roku powróciwszy do Pragi po praktyce we Wiedniu stypendysta Jan Malýpetr (1815–1899) założył kolejny instytut gimnastyczny. W 1855 r. Malýpetr stał się kierownikiem instytutu stanowego na miejsce Gustava F. Stegmeyera, który z kolei objął stanowisko po zmarłym Rudolfie Stephanym we Wiedniu. Zatem wszystkie trzy instytuty w Pradze były prowadzone przez Czechów. Równocześnie Jan Malýpetr nauczał w *Czeskiej Szkole Głównej* (*Česká hlavní škola*), a w 1849 r. został mianowany na pierwszego czeskiego nauczyciela gimnastyki w Gimnazjum Staromiejskim.

Jan Malýpetr zabiegał także, aby w jego instytucie używano czeskiego nazewnictwa. Wspólnie z K. J. Erbenem, F. L. Čelakowskim i J. E. Purkyně zajął się stworzeniem odpowiedniej terminologii³.

³ „Společně s Čelakovským, Erbenem a Drem Purkyněm utvořil Malýpetr první české názvosloví tělocvičné” (por. *Ottův slovník naučný*, Praha 1900, t. XVI, s. 738).

Na opracowanym przez J. Malýpetra słownictwie oparli się prof. Bohdan Ardelť, autor pierwszej książki gimnastycznej, napisanej w języku czeskim *Tělocvik pro dívky* wydanej jako druga część *Dívčí školy* staraniem pedagogów Szkoły Wyższej dla Dziewcząt (Všší dívčí škola) w Písku, oraz František Havlíček, prawnik i doskonały szermierz, który zajął się nazwami szermierczymi (por. Pechan 1910).

Staraniem kilku uczestników ćwiczeń w instytutach Schmitda i Malýpetra założony został pierwszy związek *Sokol Praski* (*Sokol pražský*) do którego, z braku innych, przeniesiono i nazwy ćwiczeń, co jednak nie satysfakcjonowało biorących udział w przedsięwzięciu. 28 marca 1862 r. w *Księdze Życzeń* pojawiła się prośba (cyt. za: Müller 1883, s. 144):

Slavný výbor tělocvičné jednoty Pražské, by sobě chvalitebnou zásluhu získal, kdyby se o řádné názvosloví tělocvičné postaral a při cvičeních zavedl, jelikož to sluch urážeti musí a též § 8. stanov jednoty odporuje, když se při cvičeních mnoho cizích výrazů užívá.

28 března 1862.

Václav Černý, Jindřich Bílý, Ulrich

Co prawda, zaraz pod ową notatką znajduje się sprostowanie nauczyciela gimnastyki H. Palli, który twierdzi, że nie spotkał się z używaniem obcych wyrazów w czasie nauczania, przecież „tolik cvičenosti v řeči české každý z učitelů má, aby se bez cizích slov obejiti mohl” (cyt. za: Müller 1883, s. 145), lecz najwyraźniej terminologia ówczesnie używana wymagała dopracowania.

W marcu 1862 r. została zwołana komisja, w skład której wchodził: archiwista Karel Jaromír Erben, dokumentalista Rank, František Špatný, Jan i Karel Malýpetr, Hynek Palla, Josef Müller oraz dr Miroslav Tyrš, który przedstawił stworzoną przez siebie terminologię. Po wprowadzeniu drobnych poprawek językowych przez filologów dra Františka B. Květa i prof. Eduarda Novotnego, została ona opublikowana jeszcze w tym samym roku jako dodatek do broszury *Pravidla tělocvičné jednoty pražské Sokol*, pod tytułem *Tělocvičné názvosloví. Sestavil Dr. Bedřich Tyrš*.

Nad terminologią gimnastyczną Bedřich Tyrš pracował już w latach 1860–1861, w czasie pobytu w Novym Jáchymovie, gdzie kształcił synów Bartelma w zakresie matematyki, fizyki i gimnastyki. Chcąc uniknąć nauczania w języku niemieckim, zaczął zbierać materiał potrzebny do stworzenia czeskiego nazewnictwa gimnastycznego.

Przykłady używanej terminologii przed 1862 r. podaje również Josef Müller w *Památniku Tělocvičné jednoty Sokola Pražského*, określając je jako *drastické názvy* (cyt. Za: Müller 1883, s. 144): *Postava na celé podešvi – Stand auf der ganzen Sohle – stoj o celé šlapi; Postava, jak noha zakončená – Schlussstellung – stoj spatný, sraz; Malé rozklonění kolen, malý poklek – kleine Kniebeuge – podřep.*

Arnold Kořalník (1988, s. 185) porównał ówczesne nazwy francuskie, włoskie i angielskie z terminami Tyrša, ukazując przemysłaną zwięzłość tych ostatnich: franc. *mouvement vertical des bras sans flexion – vzpažit, elever la tete au dessus de la barre – výsuk*; włos. *elancio della braccia in avanti – předpažit, piegamento del busto in avanti – předklon*; ang. *the compasses (kružidlo) – roznožit poskokem, grasshopper (kobyłka) – klik.*

Natomiast Karel Vaníček po konfrontacji czeskich, przetłumaczonych dosłownie przez Tyrša, nazw z niemieckimi (*Katzensprung* ‘kočičí skok’ – *dučka*, *Wolfssprung* ‘vlčí skok’ – *odchylka*, *Schafsprung* ‘ovčí skok’ – *přípatka*, *Bärensprung* ‘medvědí skok’ – *přemet ze stoje o rameni*, *Fenstersprung* ‘skok oknem’ – *průskok*, *Diebsprung* ‘zlodějský skok’ – *přeskok zprosta s dohmatem*, *Todtensprung* ‘skok mrtvého’ – *překot zprosta*, *Hochtsprung* ‘štičí skok’ – *přeskok letmo*) stwierdził:

Tedy pět skoků zoologických, jeden skok zloděje, jeden sebevraha a dva mrtvého. Chápu-li vše, tomu přece jen porozuměti nedovedu, jak má mrtvec skákat⁴.

Powyższe przykłady dowodzą, iż Tyrš nie mógł wzorować się na nazwach wówczas istniejących. Musiał stworzyć zasady, według któ-

rych prowadził swoją pracę słowotwórczą. Bazował na zrobionym przez siebie wykazie niemieckich nazw gimnastycznych, którym przypisywał czeskie odpowiedniki. Niektóre z nich tłumaczył dosłownie (por. Pechan 1908, s. 85). Starał się jednak jak najmniej czerpać z wzoru niemieckiego i stworzyć niezależny system nazewnictwa. Świadomie wybierał, badał, wyszukiwał, zmieniał i ciągle udoskonalał swoje terminy, aby nie dopuścić do niejasności i niedomówień. Antonín Šebánek (1913, s. 238) ze względu na pochodzenie wyrazów w terminologii Tyrša sklasyfikował je następująco:

1. Wyrazy, które były w powszechnym użyciu w instytutach lub przejęte od poprzedników Tyrša z oryginalnym lub zmienionym znaczeniem (por. Šebánek 1913, s. 176), jak np.:
 - a) używane w instytucie Malýpetra: *skok, skok do výšky, do dálky, kladina, žebřík vodorovný, šikmý, kolmý, kolovadlo, madla, šplhati, hrazda, hůl, koza, kruhy, kůň*;
 - b) używane w innych instytutach: *bradla o dvou žerdích, činky, hnízdo, chmat, chmat plný, chmat vidlitý, podchmat, nadchmat, vis, podpor, přechmat, prapor, pokos, váha, skok o tyči*
 - c) przejęte od Hájka: *výkrut, poklek* (Tyrš zmienił *podřep* na *klečení o jednom koleně*)
 - d) użyte przez Ardelta w jego *Tělocviku pro dívky*: *běh, cvičení, skok do hloubky, houpání, kroužení, odhyb, pochod, poloha, cvičení prostá, příraz, točení a kroužení trupu, nohou, ramen (paží), zprímení trupu, tyče a provaz ke šplhání, házení oštěpem, běhání o závod, tělocvik, míč, švihadlo, hrazda houpací, chůze, příhyb a odhyb chodidla, výhroz*, które przejął bez zmian lub z małymi zmianami: *svěs* (u Tyrša: *svis*), *vypínání* (*výpon*), *klonění* (*klo-ny*), *máchání* (*máchy*), *setrvání* czy *držení* (*výdrž*), *poskakování* (*poskok*), *rozručení* (*rozpažení*), *zpět ručení* (*zapažení*), *rozpírání* (*rozpor*), *klika* (*klik*), *obracení* (*obrat*) (za: Pechan 1908 i Šebánek 1913).
2. Wyrazy przejęte ze słownika Josefa Jungmanna bez zmiany znaczenia – to przede wszystkim oznaczenia położenia ciała, jak np.: *loket, nárt, pata, paže, pěst, podkolení, podpaží, předloktí, rameno, ruka, stehno, šlápě, tvář, týl, záda, záloktí, zápatí, zápěstí, zaráuči*:

⁴ „Zatem pięć skoków zoologicznych, jeden skok złodzieja, jeden samobójcy i dwa martwego. Rozumiem wszystko, tego jednak pojąć nie mogę: jak umarły ma skakać” (Vaníček 1903, s. 52).

- a) wyrazy powszechnie używane, nabierające znaczenia gimnastycznego w odniesieniu do danej dyscypliny, np.: rzeczowniki: *hřbet (koně)*, *jednotlivec*, *krok*, *lano*, *obvod*, *osa*, *odraziti se*, *stoj*, *strána*, *střed*, *vrhati*, *zkouáka*, *změna*; przymiotniki: *celý*, *čeli*, *jednoduchý*, *lichý*, *obyčejný*, *zadní*; przysłówki: *kolmě*, *napřed*, *nazad*, *přímo*, *šikmě* itp.
- b) wyrazy już ze znaczeniem gimnastycznym u Jungmanna: *cvičení těla*, *cvičitel*, *chůdy*, *jablko na jílci*, *jílec*, *končič*, *luk u meče*, *pochod*, *postavení*, *pozor*, *rozstup*, *šerm*, *štítek na jiltělocvik*, *tělocvičný*, *touš*, *velení*, *zápas*, *zápasník*.
3. Wyrazy przejęte ze słownika Jungmanna z nowym znaczeniem, logicznie wyprowadzonym z podstawowego, np.: *břemena* – u Jungmanna ‘těžký předmět vůbec’, u Tyrša ‘těžké železné nářadí k zdvihání’; *časomíra* – u Jungmanna ‘míra sylab ve verši dle času’, u Tyrša ‘počet dob při prostných cvičeních v oddílu cvičebním’; *člen* – u Jungmanna ‘spojení dvou údů, kloub’, u Tyrša ‘pořadí cvičenců’; *dozorný* – u Jungmanna ‘ten, kdo na něco dozírá’ u Tyrša ‘pouze krajník na levém křídle členu’; *klus* – u Jungmanna ‘zvláštní způsob běhu koňského’, u Tyrša ‘obdobný běh u člověka’; *kotouč* – u Jungmanna ‘kolečko, kruh’, u Tyrša ‘toč několikrát po sobě provedený, tak že tělo opisuje několikanásobný kruh’.
4. Wyrazy przejęte z języka potocznego, jak i różnych gwar czeskich i słowackich oraz przywrócone do użycia słowa, które z niego już wyszły, np.: *chůdy* ‘nastroj k chození dvě tyče opatřené stupatky pro nohy’, wyraz spotykany u J. A. Komenského (*Labyrint světa*) oraz w słownikach Veleslavína; *sot* ‘při rohování utok paží, kterou trčíme proti sokovi’, odnotowany w tomie XIII słownika *Mater Verborum*, jak również w *Kronice Dalimila (Dalimilova Kronika)* jako *sota* w znaczeniu ‘rána, uhození’.

Z dialektów Tyrš przejął za pośrednictwem Jungmanna: *drouk* ‘oblé železné tyče’, słowackie *drúk* ‘kus tyče nebo klády, také kyj’; *stoj* ‘postoj různý při prostných cvičeních’, u Jungmanna ‘słowacki wyraz określający stanie’.

A. Šebánek (1913, s. 281) odnotowuje tylko jedno zapożycze-

nie innosłowiańskie: *kolovati*, które Jungmann przejął z języka polskiego (por. definicję ‘v kole se otačeti’), Tyrš odnosi ten termin do ćwiczenia na *kolovadle*.

5. Słowa utworzone samodzielnie przez Tyrša. W tym celu zbadał cały *Słownik czesko-niemiecki* J. Jungmanna, z którego wybrał tylko te podstawy słotwórcze, które odpowiadały nowemu pojęciu gimnastycznemu, a zarazem były na tyle produktywne, by przy pomocy przyrostków i przedrostków utworzyć derywaty i nazwać nimi pokrewne ćwiczenia jednej kategorii. W swojej pracy słotwórczej Tyrš postępował w dwojaki sposób:
- a) tworzył wyrazy złożone z dwóch podstaw słotwórczych, np.: *celoobrat* (*celý* + *obrat*), *dalekovysoký* (*daleko* + *vysoký*);
- b) derywował słowa przy pomocy przedrostków i przyrostków z już istniejących podstaw słotwórczych, np.: *dokop*, *dopomoc*, *malikový*.

Słowom przedrostkowym i przyrostkowym, zaczerpniętym od Jungmanna, dał nowy prefiks lub sufix taki, aby powstałe słowo przynależało do oznaczonego pojęcia gimnastycznego, np.: *odvrat* (u Jungmanna *návrat*), *únik* (u Jungmanna *vznik*); *cvičiště*, *cvičebný* (< *cvičiti*), *odbočka*, *odbočmo* (< *odbočeti*), *zákročný* (< *zakročiti*).

Przedrostki i przyrostki zajmują ważne miejsce w terminologii gimnastycznej, ponieważ modyfikują znaczenie podstawy słotwórczej. Poniższe przedrostki wnoszą ze sobą następujące znaczenie: *před-* ‘ruch do przodu’: *předpažit*, *za-* ‘ruch do tyłu’: *zapažit*, *roz-* ‘ruch nogą od siebie’: *roznožit*, *v-* ‘kierunek ruchu’: *vpravo*, *po-* ‘mniejszą miarę ruchu’: *skok – poskok*, *vz-* ‘ruch w górę’: *vznos*. Natomiast przyrostki używane były dla oznaczenia: *-ný* ‘uściślenie położenia wszystkich postaw stojących, klęków, siadów i leżenia’: *stoj přednožný*, *sed roznožný*, *-mo* ‘opisywania zwisów, podporów i rzutów’: *svis stojmo*, *-ka* ‘przeskoków przez przyrządy’ *skrčka* zamiast *přeskok skrčmo* (por. Šterc 1908, s. 13).

Wyjątkowym sposobem słotwórczym posłużył się Tyrš w wypadku tworzenia dewerbatywów. Zaczerpniętym od Jungmanna czasownikom wydzielał rdzeń (*kořen*), który zaczynał funkcjonować ja-

ko samodzielny wyraz, np.: *dotyk* < *dotýkati*, *klek* < *kleknouti*, *podup* < *podupati*, *výpon* < *vypnouti* (w tym przypadku z wystopniowanym rdzeniem *pn-* w *pon-*).

Sposób ten był rozpropagowany przez poetę Jana Kollára zwracającego szczególną uwagę na dźwięczność poezji. Odradzał między innymi używanie wyrazów zakończonych na *-í* lub *-ství*. Rzeczywiście niektóre typy wyrazów zaczęto zastępować innymi, na przykład rzeczowniki odczasownikowe zakończone na *-ání*, *-ení* rzeczownikami afiksальnymi: *běhání* – *běh* (por. Hauser 1978, s. 20, 122). Dewerbalia z zerowym sufiksem tworzone były pod wpływem polskim (por. Hauser 1978, s. 120 i Orłowski 1987, s. 294, 295).

Po powrocie do Pragi z Novego Jáchymova w 1861 r. M. Tyrš sporządził wykaz poszczególnych terminów⁵. Terminologia ta nie była jeszcze kompletna. Obejmowała nazwy ćwiczeń na przyrządach i niedostateczną ilość nazewnictwa ćwiczeń ogólnorozwojowych. Pomimo iż brakowało terminów zapaśniczych, szermierczych i musztry, była ona w dziedzinie gimnastyki pierwszą, przemyślaną i zdolną do dalszego rozwoju terminologią.

Próbę uzupełnienia terminów ćwiczeń ogólnorozwojowych podjął Adolf Hájek, wydając w 1862 roku *Prostocviky*, na potrzeby nowo założonego oddziału *Sokola* w Chrudimi. Bazował na *Słowniku* J. Jungmanna i słownictwie Tyrša z 1862 r., a pod względem formalnym na pracy R. Stephany'ego *Merkbüchlein für Turner*.

W międzyczasie Miroslav Tyrš udoskonalał swoją terminologię, którą wydano po raz drugi w 1867 r. jako *Německo-české názvosloví tělocvičné* i *Německo-české názvosloví šermířské*. W porównaniu z pierwszym wydaniem przybyło 50 nazw gimnastycznych, uzupełnione zostały też nazwy szermiercze (200 nowych) i dotyczące musztry. W przypadku istnienia kilku określeń jednego ćwiczenia zostało wybrane jedno, najbardziej odpowiednie. Nie bez znaczenia

⁵ Jako fiszki posłużyły tutaj Tyršowi kupony loterii narodowej zorganizowanej na rzecz Zdeňki Havlíkovéj, córki Karola Havlíčka Borovského, znalezione u Jindřicha Fügnera, który wykupił większość nierozprzedanych losów (por. Müller 1883, s. 145).

okazał się wpływ zmian w niemieckim nazewnictwie zaproponowanych przez K. Wassmannsdorffa w wydany w Berlinie w 1861 r. *Vorschläge zur Einherl in der Kunstsprache des deutschen Turnens*, w którym ujednolicił samodzielnie istniejące nazwy w gimnastyce wojskowej, szkolnej, turniejskiej, zdrowotnej, ludowej i akrobatycznej. Nazwy te nie były wyraźnie rozgraniczone, przenikały z jednej dziedziny do drugiej, wprowadzając zamęt.

Rok później ukazało się trzecie wydanie terminologii zatytułowane *Německo-české názvosloví tělocvičné dle Ravensteina nové a úplně spracováno. Německo-české názvosloví šermířské dle Lübkeho. Česko-francouzské názvosloví šermířské*, w którym mniej trafne wcześniejsze nazwy zamieniono na inne.

W latach 1868–1872 w *Kronice práce, osvěty, průmyslu a náležit* pod red. Jiljeho V. Jahna i Martina Pokorného wydano *Základové tělocviky* Miroslawa Tyrša. Autor zawarł tutaj opracowany przez siebie czeski system ćwiczeń gimnastycznych, uzupełnił o terminy zapaśnicze i bokserskie oraz nadał ostateczny kształt nazewnictwu, o doskonałości którego najlepiej świadczy fakt, że zostało przejęte do szeregu prac z zakresu gimnastyki (por. Pechan 1910, s. 230) oraz do słowników: *Niemiecko-czeskiego słownika wojskowego* (*Vojenský slovník německo-český*, 1871) przez Ferdinanda Čenského oraz do *Słownika czesko-niemieckiego* (*Slovník česko-německý*, 1878–1894) przez Františka Kotta.

Literatura

- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 1995, red. K. Polański, Warszawa–Wrocław–Kraków.
- Hauser P., 1978, *Tvoření podstatných jmen v době národního obrození*, Brno.
- Havránek B., 1936, *Vývoj spisovného jazyka českého, Čs. vlastivěda*, Praha.
- Kopaliński W., 1990, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa.
- Kořalník A., 1988, *Vznik Tyršova tělocvičného názvosloví*, [w:] *Teorie a praxe tělesné výchovy* 36, Praha.
- Kössl J., Štumbauer J., Waic M., 2000, *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*, Praha.

- Müller J., 1883, *O tělocvičném názvosloví sokolském*, [w:] *Památník vydáný na oslavu dvacetiletého trvání Tělocvičné jednoty Sokola Pražského*, Praha.
- Orłóś T. Z., 1987, *Polonizmy w czeskim języku literackim*, Kraków.
- Orłóś T. Z., 1999, *Josef Jungmann a slovanské výpůjčky z oblasti vědecké terminologie*, [w:] *Slovanské spisovné jazyky v době národního obrození*, red. T. Z. Orłóś, H. Mieczkowska, Kraków.
- Pechan J., 1908, *Tělocvičné názvosloví německo-české*, *Sokol XXXIV*, Praha.
- Pechan J., 1910, *O Tyršově tvorbě názvosloví tělocvičného*, [w:] *Sokolské besedy*, Praha.
- Sochor K., 1955, *Příručka o českém odborném názvosloví*, Praha.
- Šebánek A., 1913, *Filologický rozbor tělocvičného názvosloví*, [w:] *Sokol*, Praha.
- Šterc J., 1908, *Názvosloví tělocvičné*, Praha.
- Vaníček K., 1903, *Tyršovo názvosloví sokolské*, [w:] *Sokol*, Praha.